

Drukkerijmuseum Brussel

AUTEUR: Bart Op de Beeck

Geschiedenis

Herman Liebaers, Hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek van België (afgekort KBR), nam in 1972 het initiatief om drukkersmateriaal te verzamelen. In deze periode dreigde veel historisch drukkersmateriaal definitief verloren te gaan. Hij contacteerde de Brusselse drukker Frédéric Hayez (1940-2007), die zich jarenlang als voorzitter zou inzetten voor het museum. Reeds in hetzelfde jaar werden drie drukpersen verworven, waaronder een kopie van een Stanhope-pers.

In 1975 werden acht drukpersen van het Instituut voor Grafische Nijverheid van de Stad Brussel overgebracht naar het toekomstige museum. Het Drukkerijmuseum werd op 6 december 1975 officieel geopend en is nog steeds gevestigd in de Koninklijke Bibliotheek van België, één van de laatste federale - dus tweetalige - wetenschappelijke instellingen.

Op 18 april 1977 werd de v.z.w. « Het Museum van de Boekdrukkunst-Musée de l'Imprimerie » opgericht. Frédéric Hayez werd voorzitter en in de beheer-

raad zetelden verzamelaars en drukkers uit beide landdelen en een vertegenwoordiging van het personeel van de KBR, waaronder de hoofdconservator (nu de algemeen directeur). Een DAC-project zorgde er in 1985 voor dat het museum over drie personeelsleden beschikte. Sinds geruime tijd is dit personeelsbestand herleid tot een technisch medewerker en een bediende. Gedurende een lange periode kon het museum een beroep doen op de gedetacheerde leeraren van de Educatieve Dienst van de KBR. In 2008 werd de Nederlandstalige benaming aangepast tot Drukkerijmuseum. De Franstalige benaming bleef dezelfde.

Doelstellingen

Het museum is opgevat als een tegenhanger van het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen. Waar de Plantijnse collectie houten persen en drukkersmateriaal de eerste vier eeuwen van de boekdrukkunst illustreert, is het de bedoeling van het Drukkerijmuseum om vooral de ontwikkelingen vanaf het eind van de 18de eeuw (Industriële Revolutie) - met andere woorden de periode van de mechanisering van de boekdrukkunst - te belichten. Het museum bezit slechts één houten pers die vermoedelijk in het begin van de

19de eeuw is te dateren en waarschijnlijk op zijn minst tot 1869 werd gebruikt. Het was van bij het begin de bedoeling om zoveel mogelijk drukkersmateriaal te redden. Vermits het museum echter gevestigd is in de Koninklijke Bibliotheek en de verzameling snel aangroeide, speelde plaatsgebrek al snel een rol bij de verwerving en conservering van de drukpersen. De collecties laten niet alleen toe de drie revoluties van de boekdrukkunst te belichten (uitvinding door Gutenberg, de mechanisering en het computertijdperk), maar tonen ook voorbeelden van de verschillende grafische technieken: hoogdruk of typografische druk, diepdruk en vlakdruk. Bovendien wordt er ook aandacht besteed aan de dragers: onder andere papier en perkament, de fabricage van het papier op basis van lompen en houtpulp en het probleem van de verzuring van het papier in de 19de en de 20ste eeuw. Alles wordt natuurlijk in zijn historische context geplaatst en bij de verzameling van het materiaal ligt de nadruk op het Belgische en Brusselse karakter.

Collecties

Het museum bezit een grote collectie degelpersen uit de 19de eeuw. De enige houten degelpers, die met twee teugen drukte, werd aan het museum geschonken door de Werkgroep voor Industriële Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent. Ze is afkomstig uit het Kortrijkse, de oorspronkelijke houten degel ontbrak en werd vervangen. Zeer belangrijk is de verzameling 19de-eeuwse Belgische gietijzeren persen. Alle zijn ze van Brusselse makelij: persen van Gilson, Jullien, Lejeune, Uytterelst en Vermeulen.

De collectie bevat ook een Parijse Gaveaux-pers uit 1829 op een houten voet. Ze is versierd met allegorische motieven, onder andere van de Faam. Het museum bezit een gelijkaardig versierde pers op een houten voet die vermoedelijk in het Brusselse werd vervaardigd. Een Engelse pers van het type Albion maakt het overzicht compleet.

Bij de cilinderpersen treffen we een schoondrukkers van het merk Marinoni aan, te dateren rond 1840, en twee cilinderpersen van de Brusselse firma Jullien. Bij de Duitse cilinderpersen vinden we een Johannisberg-pers die dateert uit 1914. De Albertpers (type Rhenania) uit 1916 werd bij het einde van de Eerste Wereldoorlog door de bezetter achtergelaten. Het bezettingsbestuur drukte er de bekende oorlogsaffiches op. Tot in 1982 werd de pers door de drukkerij van het Belgische Staatsblad gebruikt.

Bij de verticale degelpersen hebben we zowel persen die met de voet (pedaalpers of trapdegel) als met de hand werden aangedreven. Later werden deze persen volautomatisch aangedreven door een elektrische motor. Bij de trapdegels vinden we een Weiler-Liberty en een Belgische Uytterelst die de bijnaam "La merveilleuse" kreeg. Andere exemplaren van Belgische trapdegels komen van de firma's Jullien,

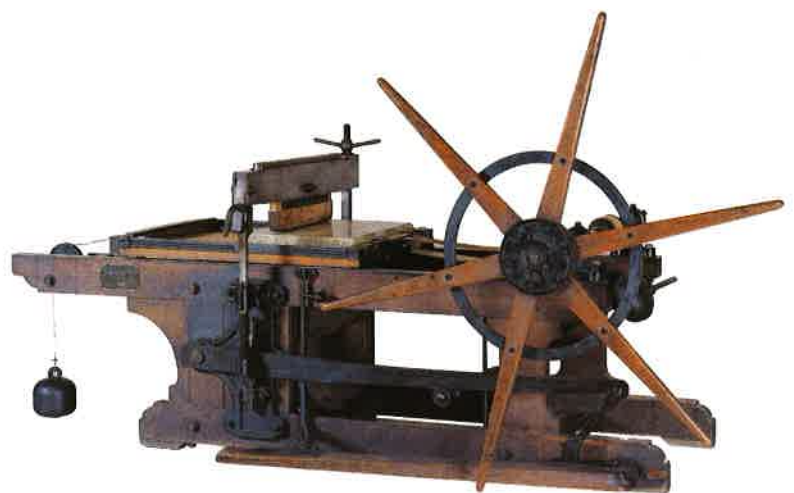
Vanderborght-Dumont en van Schildknecht. Deze laatste firma fabriceerde "La Modeste", een model dat de mechanische eenvoud nastreefde. Bij de met de hand aangedreven persen (Franse coup-de-poing) hebben we een American, een Weiler en een Belgische Schildknecht die eens toebehoorde aan de Franstalige Belgische auteur Alexis Curvers (1906-1992). Bij de verticale degelpersen, aangedreven door een motor, vinden we een Duitse Heidelberg (Automat), een Franse Foulon Langenhagen en een Amerikaanse Chandler and Price. Bij de gedeeltelijk gemechaniseerde persen treffen we de modellen van de Belgische Van Loey-Nouri en Devadder aan en een Duitse pers Rockstroh und Schneider (Victoria).

Het drukkersmeubilair bestaat uit een aanzienlijke collectie letterkasten, een algebra- en een muziekkast, zetbokken en insluitstenen. Bij het kleine materiaal vinden we ook een vormenkarretje dat diende om de insluitramen van letterzetterij naar drukkerij te verhuizen.

Het museum bezit slechts één diepdrukkers, weliswaar volledig uit hout. Ze zou hebben toebehoord aan een Naamse graveur met wereldfaam, Félicien Rops (1833-1898). Aan de hand van een etsplaats, burijn, enz. wordt de manuele diepdruk, die van de tweede helft van de 16de tot de 18de eeuw verantwoordelijk was voor de boekillustratie,anschouwelijk uitgelegd.

Door middel van een gietfles, patrijs, gejusteerde matrijs en de verschillende stadia van de gegoten loden letters, kan het gieten van de letters worden getoond. Alle mogelijk materiaal voor het letterzetten is aanwezig: zethaken, galeien, opgebonden pagina's, kooien en dresseerplanken, insluitramen, enz.

In de tweede helft van de 19de eeuw wordt ook dit letterzetten geautomatiseerd. Een vroege versie van de Linotype (model 1), een regelzetmachine uitgevonden door Ottmar Mergenthaler (1885), werd in 1978 door de Brusselse drukkerij "Imprimeries & ■ ■ ■

Editions” geschonken. Ze werd gerestaureerd door de “Société Linotype belge”. Ook het monotype-procédé dat afzonderlijke letterstaafjes produceert, is vertegenwoordigd met een Monotype-toetsenbord en Monotype-gietmachine. Gietmachines van het merk Elrod en Ludlow behoren eveneens tot de verzameling.

Voor de vlakdruk bezit het museum een Franse lithografische Voirin-pers met houten geraamte en trekwiél, een kleine metalen lithografische proefpers van het einde van de 19de eeuw (tweedehands verworven door de Brusselse drukkerij Mousset in 1900) en een imposante mechanische pers van het Duitse merk Albert (1900). Ook een verkleinings- en vergrotingsapparaat van het Frankfurte merk Krebs, Fougeadoire, dat werkt door het opspannen van een vel rubber, behoort tot de collectie. Het museum bezit bovendien een lithografische graveermachine van het Duitse merk Lotz. Voor de offsettechniek toont

men een Duitse pers van het merk Kellner en een elektrische Davidson.

Talrijke snijmachines van de merken Dubois, Wilmotte-Devisscher, Fomm, Excelsior en Krause, maar ook een “bronzeuse”, een bronzeermachine, van het merk Jespers behoren tot het patrimonium.

Het museum heeft ook een interessante verzameling boekbindersmateriaal. Een houten satineerpers (eind 19de eeuw, Guillaume D’Ours, Brussel) wordt tentoongesteld, alsook een boekbindersploeg en kapzaag, een naaibank, een gasstel om de stempels en letterhaken te verwarmen, een verguldpers en tientallen verguldstempels, fileten en rolstempels, vervolledigd met voorbeelden van blind-en goudgestempelde boekenplaten. Het materiaal kwam in 1994 aan bod bij de tentoonstelling “Wording van een boekband”, samen met een selectie historische en kunstboekbanden uit de collecties van de KBR.

Bij het kantoomateriaal treffen we een veertigtal schrijfmachines, meer dan 20 stencilmachines (afgeleid van de zeefdruk, dus doordruk) en fotokopieerapparaten aan. Deze verzameling vormde de aanleiding voor de tentoonstelling “Een eeuw kantoomachines” in 1993.

Het museum beschikt ten slotte over een vakbibliotheek die zo goed als volledig is ontsloten via de centrale online catalogus van de KBR (www.kbr.be). Plaatsnummers worden voorafgegaan door het sigel “MIB”. Een aantal boeken zijn geschonken door het “Institut des industries graphiques de la Ville de Bruxelles”, de “Etablissements Plantin”, en de Brusselse “Cercle d’études typographiques” en talrijke privé-schenkers. De collectie bevat drukkershandleidingen, letterproeven, vaktijdschriften, enz., maar ook enkele merkwaardige drukken zoals “Le livre de quatre couleurs” van de Caraccioli (1719-1803).

Huisvesting en werking

De verzameling staat gedeeltelijk opgesteld in de gangen en ruimtes (bv. de Lippens- en de Schenkingenzaal) van de KBR. In een centraal gelegen kelder staan een groot aantal persen, snijmachines en drukkersmeubilair opgesteld. Deze ruimte is alleen op afspraak te bezoeken. Hier worden ook de demonstraties letterzetten en drukken gegeven.

De huidige voorzitter van het Museum is de heer Serge Hayez. Het museum wordt gesponsord door Febelgra en heeft twee personeelsleden in dienst: een werkman voor het onderhoud van de machines en een administratief personeelslid dat instaat voor de rondleidingen voor het Franstalige publiek. De rondleidingen voor het Nederlandstalige en anderstalige publiek worden door een vrijwilliger verzorgd. Eén drukker, een vrijwilliger die ook het letterzetten beheerst, zorgt desgewenst voor de demonstraties tijdens de rondleidingen. Hij drukt op een staande degelpers (Heidelberg) die met elektrische motor wordt aangedreven en op een staande degelpers met pedaal.

Verskillende catalogi van de collectie werden in de loop der jaren gepubliceerd, maar een volledig overzicht ontbreekt. Op dit moment wordt er gewerkt aan een online inventaris van de collectie, die deel zal uitmaken van de digitale bibliotheek van de KBR, Belgica (zie www.belgica.be).

Geleide bezoeken worden in het Nederlands, Frans en Engels georganiseerd, eventueel in combinatie met een bezoek aan de KBR. Hier worden dan bijvoorbeeld de eerste getuigen van de boekdrukkunst of voorbeelden van illustratietechnieken door de eeuwen heen getoond.

Toekomstperspectieven

Op dit moment bevindt het Drukkerijmuseum zich in een overgangsfase. In oktober 2010 opent in de Koninklijke Bibliotheek van België onder impuls van de Algemeen Directeur van de KBR, Patrick Lefèvre, het nieuwe museum van het boek, Librarium. Dit museum zal de boekgeschiedenis van zowel het geschreven als het gedrukte woord in al zijn aspecten schetsen. Het is de bedoeling dat ook het Drukkerijmuseum op een museaal verantwoorde manier zal worden heringericht, waarbij vooral de nadruk zal worden gelegd op de technische aspecten van de boekproductie en er nauw zal worden samengewerkt met de Educatieve Dienst en de Dienst Chalcografie van de KBR om een gezamenlijk aanbod aan de bezoeker te kunnen aanbieden. Het museum biedt een absolute meerwaarde aan de Koninklijke Bibliotheek van België en omgekeerd. ■

Bronnen

■ [Frédéric Hayez], Musée de l'Imprimerie. Bruxelles, Hayez, 1975.

- F. Hayez & J.-M. Horemans, Het museum van de Boekdrukkunst, in: *Vijf jaar aanwinsten 1974-1978. Tentoonstelling georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I*, 1979, p. 577-598, (Catalogi van tentoonstellingen georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek Albert I, C 167).
- Laetitia Hayez & Jean-M. Horemans, Museum van de Boekdrukkunst, in: *Tien jaar aanwinsten 1979-1989. Tentoonstelling Koninklijke Bibliotheek Albert I van 16 februari tot 30 maart 1991*. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1991, p. 124-132, (Catalogi van tentoonstellingen georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek Albert I, C 228).
- Jean-Marie Horemans, *Le Musée de l'Imprimerie*. Liège-Bruxelles, Pierre Mardaga, 1987 (Musées vivants de Wallonie et de Bruxelles, 17).
- Jean-Marie Horemans, Museum van de Boekdrukkunst Brussel Werkingsverslag 1975-1991. Brussel, Hayez, [1991].
- Jean-Luc Balle & Jacques Goffin m.m.v. Georges Verbeiren, *Een eeuw kantoormachines 1873-1973. Het kantoormateriaal van het Museum van de Boekdrukkunst. Tentoonstelling van 2 juli tot 21 augustus 1993*. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1993, (Catalogi van tentoonstellingen georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek Albert I, C 241).
- Jean-Luc Balle & Jacques Goffin, m.m.v. Elly Cockx-Indestege en Paul Culot, *Wording van een boekband: tentoonstelling van 1 juli tot 10 september 1994*. - Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1994, (Dossiers van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, B 3).

**Drukkerijmuseum vzw
Koninklijke Bibliotheek van België**

Keizerslaan 4

1000 Brussel

Toegankelijk voor groepen op aanvraag (ma-za)

Tel.: 02 519 57 30

E-mail: bart.opdebeek@kbr.be

Website: http://www.kbr.be/informations/organisations/printmus/printmus_nl.html